

УДК 003.345:316.773.2

В. М. Чекштуріна

РУНІЧНИЙ ФУТАРК ЯК ЗНАКОВО-СИМВОЛЬНА СИСТЕМА: СОЦІОКОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто особливості та комунікативні властивості рунічного футарку як специфічної знаково-символьної системи. Подано гіпотезу декодування семантики сьомої рунічної групи футарку – “руни комунікації”.

Ключові слова: руна, знак, символ, комунікація, футарк, функція.

I. Вступ

Першою комунікаційною системою, що реалізувала потреби людства у фіксації та передаванні соціально значущої інформації, є символна. Головна перевага знаків-символів – семантична багатозначність, метафоричність, здатність заміщати об'єкт, що позначається в дискурсі, і спрощувати його усвідомлення, кодувати в прості графічні форми великий обсяг інформації. Однією з найменш досліджених сучасною теорією соціальних комунікацій є рунічна знаково-символьна система, що має унікальні семантичні, синтактичні та прагмативні властивості. Виявлення й пізнання цих властивостей сприятиме поглибленню знань про сутність, можливості та інформаційний потенціал штучних систем кодування-декодування інформації.

Перші спроби наукового дослідження комунікативних властивостей знаків-символів як важливого невербального засобу передавання інформації належать середині XIX ст. Універсальність та багатофункціональність символної комунікації доведена в працях Г. Гегеля, О. Шпенглера, Г. Гадамера, В. Дільтея та ін. [15]. Подальший розвиток теорія символної комунікації набула в працях І. Демідової, Г. Почепцова, В. Райх, Б. Семеновкєра, А. Соколова, Ю. Тен, Д. Шишкіна та ін.) [5; 12; 13]. Однак інформаційний потенціал футарку як однієї з найдавніших в історії людства рунічних знакових систем ще не були предметом ґрунтовного вивчення.

II. Постановка завдання

Мета статті – виявити комунікаційні властивості футарку як рунічної знаково-символьної системи.

III. Результати

Суттєвий евристичний потенціал для дослідження рунічних систем як засобу символної комунікації мають результати досліджень М. Гамезо, К. Муравйової, Ю. Тен та ін. [2; 7; 13]. У працях цих науковців доведено, що знаки-символи зазвичай вказують на приховані рівні реальності, розуміння яких дає змогу людині одноразово й одномоментно досягти масштабний пласт зна-

чень. Символічна мова інтроспективна, естетична, цілісна, континуальна, багатозначна. Однак з плином часу символи можуть частково або повністю втрачати свої початкові значення. Так, цінності, закладені в сакральних значеннях стародавніх символів, нині вже майже не відомі дослідникам релігійної або мантичної культури. Найчастіше їх сприймають як загальні символи певної епохи в контексті одного з найвідоміших семантичних значень: “Символ – універсальний засіб культури, який кодує основоположні для функціонування суспільства й культури ідеї, ідеали та духовні цінності, зберігаючи й транслюючи їх у внутрішньо- і міжкультурних комунікативних процесах. Будучи вираженням багатозначного змісту, символ є способом здійснення міжкультурної комунікації між різними суб'єктами як в історико-культурному, так і в просторовому вимірі” [13]. Ці властивості знаків-символів актуалізують значущість поглибленої розробки періодизації виникнення й розвитку символної комунікації.

Основоположниками теорії символної комунікації є американські соціальні психологи Дж. Мід і Г. Блумер, котрі заснували в Чикаго наукову школу символного інтеракціонізму (соціальної взаємодії за допомогою символів) [8]. Знаками-символами вони вважали вербальні й невербальні дії, що мають певний зміст. Завдяки взаємодії за допомогою символів (символьної інтеракції) члени соціуму передають один одному знання, духовні цінності, зразки поведінки. Мислення представники цього вчення теж розуміли як оперування символами. Людство, згідно з твердженням представників Чиказької школи символного інтеракціонізму, живе в світі символів, постійно творячи символи й обмінюючись ними. Так уперше була науково обґрунтована модель соціальної комунікації, в якій символна інтеракція визнавалася головним дїєвим фактором суспільного розвитку.

Символьно-інтеракціоністська модель комунікації тлумачить сутність соціальної комунікації як сенсово-символьної взаємодії. В її основі – антропологічна теорія комунікації, у контексті якої специфічна людська комуні-

кація можлива завдяки створенню соціально значущих символів (Дж. Г. Мід), а соціальна дія реалізується, коли комунікант і реципієнт у змозі зважати на сенс повідомлення [8]. Комунікація зумовлена взаємним прийняттям комунікантами ролей для розуміння перспектив дій, що з нею пов'язані.

Так, результати досліджень комунікативних властивостей пісенного фольклору підтверджують, що в часи язичництва через вербальні та графічні знаки-символи люди зверталися до "вищих сил" з проханнями захисту від зовнішніх загроз та сприяння гарному життю. З приходом монотеїзму як нової релігійної світоглядної основи суспільства змінюється ставлення до процесу аутокомунікації, трансформуються комунікаційні засоби, попередні сакральні знаки-символи забороняються й заміщуються іншими. Відповідно, втрачається їх первісне контекстуальне застосування, більшість символів змінюють семантичну наповненість, стають знаками-літерами або знаками-зображеннями у візерунках орнаментів.

Дослідники Л. Ілічов, П. Федосєєв, С. Ковальов, В. Панов визначають символ як ідею, образ або об'єкт, що мають власний зміст і водночас являють собою в узагальненій, нерозгорнутій формі деякий більший сенс. Символ знаходиться між "чистим" знаком, у якого власний зміст мізерний, і моделлю, безпосередньо подібною до модельованого об'єкта, що дає змогу моделі заміщати останній у процесі дослідження [14]. Сам характер символізації передбачає, з одного боку, багатозначність символу (він може мати інформаційне, емоційне, смислове навантаження) і складний спосіб його сприйняття (раціональне пізнання, інтуїтивне розуміння, асоціативне усвідомлення, естетичне відчуття, традиційне співвіднесення) – у цьому полягає відмінність симво-

лу від алегорії або метафори, з іншого – динамічність існування символу: його функціонування цілком залежить від комунікативної актуальності певного сенсу.

Отже, символ – це складний інформаційний контент, зміст якого містить певну ідею, пізнається інтуїтивно й не може бути повністю виражений адекватно-вербальним способом. Прикладом кодування образів-архетипів у символи є рунічні знаки, в яких фіксується не лише статична інформація, але й динамічні процеси розвитку ситуації. Таким чином, не знаючи специфіки синтактики (формування) і прагматики (призначення), адекватно розкодувати рунічну символічну систему досить складно. Треба обов'язково враховувати, що рунічна знаково-символьна система – це сукупність графічних знаків-символів об'єднаних семантичним полем, єдиною прагматичною спрямованістю і синтаксичними правилами структурування. Комунікативними характеристиками графічної знаково-символьної системи: відкритість, взаємозумовленість та взаємозв'язок компонентів, їх узагальненість за певною ознакою.

Розглянемо детальніше найпоширенішу у Європі скандинавську рунічну знаково-символьну систему, яка має назву "футарк" і складається з трьох груп по 8 знаків-символів (24 руни). На відміну від інших видів абеток, у рунічній абетці літери розміщені в такій послідовності: F, U, Tli, A, R, K. Відповідно до абрєвіації назв перших шести знаків рунічні алфавіти називають "футарк". Якщо взяти до уваги семантичне значення рун, то їх послідовність вельми раціональна і має циклічний характер, який відбиває зміни пір року. Окрім того, якщо усі знаки футарку розміщені по колу, то він є окремим самостійним символом в амулетах і виконує оберегову функцію (рис. 1).

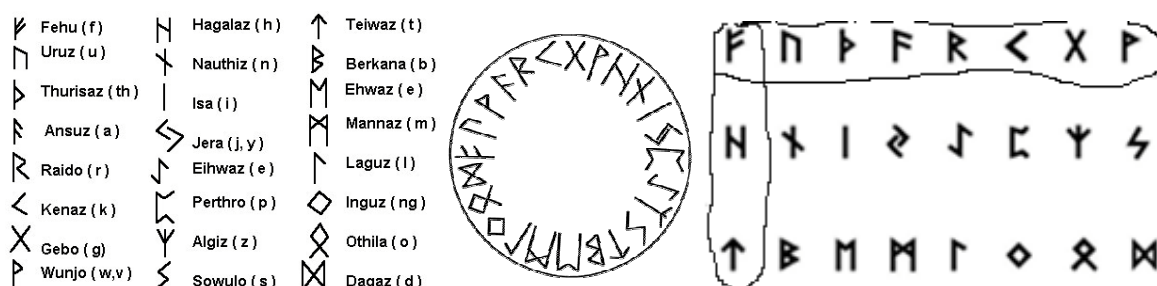

Рис. 1. Футарк

Семіотичний аналіз семантичної складової рунічної скандинавської системи дає змогу визначити, що кожний рунічний знак має графічне зображення, фонему (див. рис. 1) та декілька символічних значень, пов'язаних з життєдіяльністю людини та елементами природи: деревами, рослинами, тваринами, камінням (див. табл.) [1; 3; 6]. Тобто один

рунічний знак-символ має декілька значень та їх тлумачень. Однак є одна риса або декілька семантичних якостей, які об'єднують усі елементи, що пов'язані з певною руною. Наприклад, проаналізуємо руну Гебо: у мантиці вона символізує дружні стосунки, кохання; її дерево – в'яз, назва якого вказує на властивість об'єднувати; рослина – фіалка,

рожеві квітки якої символізують ніжність; птах – голуб (за вміння “берегти пару” голуби стали символами кохання на весіллях); каміння – рожевий кварц, колір і властивості якого також пов’язані з темою кохання. Таке семантичне навантаження зумовлює прагматичні особливості руни Гебо – її викорис-

товують в амулетах, руноскриптах для “закликання” кохання. Таким чином, один рунічний знак синтезує знання щодо властивостей природних явищ у єдину семантичну систему, чим зумовлена його комунікативна багатозначність та багатофункціональність.

Таблиця

Семантична складова рунічних знаків

<i>Руна</i>	<i>Дерево</i>	<i>Рослина</i>	<i>Тварина</i>	<i>Камінь</i>
Феху	Бузина	Трави	Олень	Тигрове око
Уруз	Граб	Вереск	Зубр, тур	Гранат
Турисаз	Терник	Настурція	Ведмідь	Нефрит
Ансуз	Ясень	Жовтий нарцис	Сова	Котяче око
Райдо	Дуб	Алтей рожевий	Сокіл	Аквамарин
Кано	Сосна	Подорожник	Корова	Авантюрин
Гебо	В'яз	Фіалка	Голуб	Рожевий кварц
Вуньйо	Ялиця	Соняшник	Либідь	Турмалін
Хагалаз	Горобина	Глід	Рак	Моріон
Наутіз	Бук	Мох	Вуж	Обсидіан
Іса	Вільха	Пролісок	Їжак	Гірський кришталь
Джера	Ліщина	Жито	Вівця	Гематит
Ейваз	Тис	Жасмин	Білка	Родоніт
Перт	Осика	Аір	Жаба	Цитрин
Альгіз	Верба	Осока	Лось	Малахіт
Соулу	Модрина	Бересклет	Орел	Рубін
Тейваз	Ялина	Папороть	Вовк	Бірюза
Беркана	Береза	Троянда	Ведмідь	Кохалонг
Еваз	Тополя	Плющ	Кінь	Сардонікс
Маназ	Липа	Виноград	Бджола	Кварц
Лагуз	Верба	Водяна лілія	Рись	Бурштин
Інгуз	Яблуня	Осот	Соловей	Лазурит
Одал	Груша	Ялівець	Лелека	Селенит
Дагаз	Каштан	Жимолость	Мураха	Раухтопаз

Одна з найдавніших функцій рунічних футарків – мантична. Різноманітність та багатозначність семантики рун сприяє їх використанню для аналізу внутрішніх переживань людини та прогнозування подій, які відбудуться в майбутньому. У мантичних ритуалах кожна руна має власне семантичне наповнення. Так, руна Феху пов’язана з фінансами; руна Уруз – руна сили, впевненості в собі; руна Турисаз – руна вдачі, початку нових дій; Ансуз – руна знань і досвіду; руна Райдо – успішна подорож; Кано – руна розкриття талантів; Гебо – руна дружніх стосунків, кохання; Вуньйо – руна радості, успішного закінчення тієї чи іншої справи; Хагалаз – руна безпеки; Наутіз – руна примусу, яку використовували для позбавлення від проблем; Іса – руна стабільності; Джера – руна землеробства, отримання результатів від праці; Ейваз – руна захисту; Перт – руна вдосконалення магічного досвіду; Альгіз – руна захисту роду; Соулу – руна перемоги; Тейваз – руна війни, перемоги; Беркана – руна зростання, розвитку; Еваз – руна змін; Маназ – руна допомоги; Лагуз використовувалася для посилення інтуїції, передчуттів; Інгуз – руна збору врожаю; Одал – руна мудрості минулих поколінь; Дагаз – руна гармонійних змін.

Необхідність певного впорядкування семантичної різноманітності рунічної абетки зумовила особливості структурування Футарку,

який ділиться на три групи – атти (фізичний, емоційний, ментальний рівні) по вісім символів. Кожна група, або атт, пов’язана з міфічними героями Фреймом, Хагалом та Туром відповідно. Однак у мантиці руни поділяють ще на вісім груп по три символи. Тобто футарк є складною системою з формулою поділу на групи -3×8 та 8×3 . Магічні властивості восьми груп рун описано в піснях “Старшої Едди” (давньоскандинавський епос XIII ст.) [6]. Кожна з них має свою назву, певну послідовність знаків-символів і прагматичну комунікаційну спрямованість: руни перемоги; руни пива (для захисту від отруєння); руни волшби (захист та звільнення від фізичного та ментального полону); повивальні руни (для полегшення фізичного, психічного народження); руни прибою (для безпеки морських плавань і швидкого прибуття до берега); цілющі руни; руни спілкування (для переконливих доповідей); руни думки (сприяння розумовій концентрації та підвищення метальної сили, набуття мудрості).

Так, аналіз сьомої групи футарку, що детально розкриті в піснях “Старшої Едди”, дає змогу виявити там поради стародавніх мешканців Європи для підвищення ефективності мовної комунікації: “Пізнай руни промови, якщо не хочеш, щоб мстилися тобі! Їх складають, їх сплітають там, де люди повинні творити правосуддя” [1].

Рис. 2. Руни комунікації

Цікаво, що до складу сьомої групи футарку належать такі руни:

1. Руна Гебо – руна партнерства, що символізує початок комунікаційного процесу, соціальну взаємодію “комунікант-реципієнт”.

2. Руна Альгіз – руна захисту, що символізує передачу необхідної інформації реципієнту, його інформаційний та емоційний захист від суперечок і непорозумінь.

3. Руна Одал – руна мудрості та мовчання, яка символізує вчасне завершення комунікаційного процесу.

Таким чином, рунічна формула з трьох рун символізує для реципієнта таке: “Спілкуйся про важливе та вчасно замовч”.

IV. Висновки

Отже, футарк як специфічна знаково-символьна система має такі комунікативні властивості: багатозначність та багатофункціональність семантичної складової; гнучкість і комбінаційність, зумовлену особливостями структурування знаків-символів у певні групи, об'єднані спільністю походження або функціонального призначення знаків-символів. Кожний рунічний знак є не лише частиною футарка як узагальнювальної метасистеми, але й самостійною системою з великим обсягом інформаційного контенту, що відображає сутнісні особливості найважливіших для буття людини процесів та явищ зовнішнього світу. Подальші дослідження сутності й особливостей прагматичної складової рунічних футарків сприятимуть виявленню резервів суттєвого збільшення інформаційної ємності та семантичної гнучкості знакових систем фіксації, зберігання й передавання інформації в часі та просторі.

Список використаної літератури

1. Блюм Р. Х. Книга рун: Руководство по пользованию древним Оракулом. Руны викингов / Ральф Х. Блюм ; пер. с англ. – Москва : София, 2007. – 192 с.
2. Гамезо М. В. Знаки и знаковое моделирование в познавательной деятельности: (психологическое исследование познавательной функции знаков) : дис. ... д-ра психол. наук / М. В. Гамезо. – Москва, 1977. – 348 с.
3. Кораблев Л. Л. “Рунология” Йоуна Оулафс-сона из Грюнна-вика. Исландские трактаты XVII века / Л. Л. Кораблев. – Москва : ВЕЛИГОР, 2005. – 246 с.
4. Королев К. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / К. Королев. – Москва : Эксмо, 2003. – 259 с.
5. Семеновкер Б. А. Эволюция информационной деятельности: Бесписьменное общество / Б. А. Семеновкер ; Рос. гос. б-ка. – Москва : Пашков дом, 2007. – 144 с.
6. Макаев Э. А. Язык древнейших рунических надписей / Э. А. Макаев. – Москва, 1965. – 180 с.
7. Муравьева К. Ю. Символическая составляющая рекламы : дис. ... канд. культур. наук : 24.00.01 / К. Ю. Муравьева. – Санкт-Петербург, 2006. – 181 с.
8. Мид Д. Г. От жеста к символу / Д. Г. Мид // Американская социологическая мысль. – Москва, 1994. – С. 217.
9. Полная энциклопедия символов / сост. В. М. Рашаль. – Москва : Эксмо ; Санкт-Петербург : Сова, 2003. – 260 с.
10. Потанина Л. Т. Символика поведения / Л. Т. Потанина, Н. Е. Щуркова. – Москва : Педагогическое общество России, 2001. – 96 с.
11. Свасьян К. А. Проблема символа в современной философии / К. А. Свасьян. – Ереван, 1980. – 186 с.
12. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург : В. А. Михайлова, 2002. – 449 с.
13. Тен Ю. П. Символ в межкультурной коммуникации : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.13 / Ю. П. Тен. – Грозный, 2008. – 333 с.
14. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. – 408 с.
15. Шейнина Е. Я. Энциклопедия символов / Е. Я. Шейнина. – Харьков : Торсинг, 2003. – 592 с.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2014

Чекштурина В. Н. Рунический футарк как знаково-символьная система: социокоммуникативный аспект

В статье рассмотрены особенности и коммуникативные свойства рунического футарка как специфической знаково-символьной системы. Представлена гипотеза декодирования семантики седьмой рунической группы футарка – “руны коммуникации”.

Ключевые слова: руна, знак, символ, коммуникация, футарк, функция.

Chekshturina V. Futhark Rune as the Iconic Symbol System: Sociocommunicative Aspect

Considered communicative properties Futhark runic as a specific sign-symbolic system. Determined that the main advantage of signs and symbols – semantic ambiguity, metaphors, the ability to replace the object denoted in the discourse, and to simplify its comprehension, encode in a simple graphic form a large amount of information. The first attempts to research the communicative properties of signs and symbols as an important non-verbal communication tools are in the middle of the XIX. The propagation in Europe Scandinavian runic sign-symbolic system called Futhark and consists of 3 groups of 8 signs and symbols (24 runes). Unlike other types of alphabets, runic alphabet in the letters are in this order: F, U, Tli, A, R, K. According to the title of the first six characters of the runic alphabet called “Futhark”. If we take into account the semantic meaning of the runes, their sequence is very rational and is cyclical, reflecting changes in the seasons. In addition, if all signs Futhark arranged in a circle, it is a separate independent character in amulets and performs oberegovuyu function.

Futhark divided into three groups – att (physical, emotional, mental levels) to eight characters. Each group or ATT is associated with mythical heroes. However Mantica runes share another eight groups of three characters. That is Futhark is a complex system with the sharing formula in the Group 3×8 and 8×3 Magic Properties eight groups of runes are described in the songs “Elder Edda” (Old Norse epic XIII c.). The hypothesis decoding semantics seventh group Futhark runic – “Runes of communication.” Rune formula of three runes symbolizes to the recipient as follows: “Talk about an important and timely shut up”. It is proved that Futhark as a specific sign-symbolic communication system has the following properties: ambiguity and versatility semantic component; flexibility and combination due to the peculiarities of the structuring of signs and symbols in certain groups, united by a common origin or destination of the functional signs and symbols. Each rune sign is not only part of the Futhark as generalizing metasystem, but also stand-alone system with a large amount of information content.

Key words: rune, symbol, character, communication, Futhark, function.